

Skazani na długoterminowe kary pozbawienia wolności bez dostępu do warunkowego przedterminowego zwolnienia

MAŁGORZATA SZWEJKOWSKA

ORCID: 0000-0003-3714-4860

Wydział Nauk Społecznych

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Abstrakt

Dożywotnie pozbawienie wolności bez prawa ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest instytucją powszechnie występującą w systemach prawnych. Pogląd, że oddziaływania resocjalizacyjne prowadzone w warunkach więziennych są pozbawione naukowych podstaw i należy je zakwestionować, indukował niemal natychmiast dyskusję na temat potrzeby zaostrzenia kursu polityki kryminalnej. Argumenty w niej podnoszone zostały uproszczone i szeroko wykorzystane w ówczesnej debacie politycznej. Nie ma wątpliwości, że motywy uzasadniające represyjne, odwetowe kształtowanie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności zyskują większą aprobatę opinii publicznej niż te, w świetle których podstawowym celem kary powinno być stworzenie podczas odbywania kary warunków do poprawy skazanego.

Słowa kluczowe: dożywotnie pozbawienie wolności, resocjalizacja, warunkowe zwolnienie

Dożywotnie pozbawienie wolności bez prawa ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest instytucją powszechnie występującą w systemach prawnych, nie ma też długiej historii, bowiem początki

jej stosowania przypadają na lata siedemdziesiąte ubiegłego wieku, gdy w Stanach Zjednoczonych przetoczyła się fala krytyki skierowanej przeciwko resocjalizacyjnemu wymiarowi kary izolacyjnej. Jak wiadomo, Robert Martinson w swoim słynnym raporcie pod tytułem *What works* wieścił „śmierć resocjalizacji”¹. Pogląd, że oddziaływania resocjalizacyjne prowadzone w warunkach więziennych są pozbawione naukowych podstaw i należy je zakwestionować, indukował niemal natychmiast dyskusję na temat potrzeby zaostrzenia kursu polityki kryminalnej. Argumenty w niej podnoszone zostały uproszczone i szeroko wykorzystane w ówczesnej debacie politycznej. Nie ma wątpliwości, że motywy uzasadniające represyjne, odwetowe kształtowanie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności zyskują większą aprobatę opinii publicznej niż te, w świetle których podstawowym celem kary powinno być stworzenie podczas jej odbywania warunków do poprawy skazanego.

W represyjne założenia polityki izolowania, a przez to „unieszkodliwiania”² skazanych wpisuje się postulat pozbawiania skazanych szansy na opuszczenie warunków izolacji penitencjarnej właśnie między innymi poprzez wprowadzenie regulacji wyłączających (*de iure* lub *de facto*) ich prawo do ubiegania się o dobrodziejstwo warunkowego przedterminowego zwolnienia. Tego rodzaju rozwiązania czynią jednak aktualnym pytanie o ich zgodność z zasadą humanitaryzmu, na której od czasów oświecenia opierają się współczesne systemy prawa karnego. Humanitaryzm odrzuca wszelkie przejawy opresji, tak fizycznej, jak i psychicznej, jako elementów stosowania i wykonywania kary, akcentując dolegliwość karania jako konieczność wyrządzenia dolegliwości adekwatnej do danego przypadku. Nakazuje ochraniać godność każdego skazanego, w szczególności na długoterminowe kary pozbawienia wolności, jako wartość nadrzędną i gwarantować „prawo do nadziei” (chodzi o nadzieję skazanego na powrót na wolność i możliwość zwolnienia z zakładu karnego)³. Nakaz

---

¹ Sformułowanie to nawiązuje do myśli niemieckiego filozofa XIX wieku Fryderyka Nietzschego, który ogłosił śmierć Boga w aforyzmie zatytułowanym *Więźniowie*. Należy przyznać, że kategoryczne stwierdzenie Martinsona odcisnęło piętno na filozofii kary równie mocno co pogląd Nietzschego na współczesnym pojmowaniu świata.

² Z jęz. ang. *incapacitation*.

³ Por. np. wyrok ETPCz z dnia 3 lutego 2015 roku w sprawie Hutchinson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 57592/08 § 35.

humanitarnego traktowania osadzonych ma charakter bezwzględnie obowiązujący i nieuwzględniający żadnych wyjątków. Jest to norma o charakterze *ius cogens*, której stosowanie nie jest zależne od woli państw i prowadzonej przez nie polityki kryminalnej.

Początkowo pojęcie humanitaryzmu odzwierciedlało w istocie konieczność położenia kresu barbarzyństwu kary, która w epokach przed oświeceniem postrzegana była jako kwintesencja sprawiedliwego odwetu, wprawdzie zarezerwowanego już tylko dla aparatu państwowego, niemniej jednak brutalnego widowiska, schlebającego gustom pospółstwa i zaspokajającego także pierwotne instynkty. Nie można zapominać, że widowisko to służyło także innym, leżącym poza funkcjami kary potrzebom społecznym. Krwawe spektakle, podczas których skazanego pozbawiano życia lub poddawano karom mutilacyjnym, sprzyjały integrowaniu się społeczeństwa, stanowiąc przy tym niezbyt wyrafinowaną formę rozrywki dla znudzonego i żądnego sensacji tłumu. W tym ostatnim aspekcie publiczne egzekwowania kary stanowiło w jakimś sensie kontynuację starożytnych igrzysk. Konsekwencje takiego postrzegania leżących poza prawem karnym celów wykonywania kary jako czynnika integracyjnego, budującego poczucie wspólnoty także w wymiarze ponadnarodowym (z uwagi na swój uniwersalny, przynajmniej w danym regionie geograficznym, charakter), a przy tym elementu urozmaicenia i niewyszukanej atrakcji, odczuwalne są także współcześnie. Założenia polityki państwa odnoszące się do problematyki wymiaru kar mają na uwadze ich szeroki rezonans społeczny i starają się odpowiadać nastrojom społecznym, budowanym na podstawie powszechnie występujących stereotypów w myśleniu i postrzeganiu kary kryminalnej. Te stereotypy odbiegają od wyników badań naukowych odnoszących się do skutecznego i sprawiedliwego wymiaru kary. To nie zasady wymiaru kary i założenia przyświecające funkcji kary oddziałują na społeczeństwo, lecz powszechne, utrwalone przez tradycję schematyczne i sztywne „zbiorowe” myślenie o karze kształtuje jej stosowanie i wykonywanie.

Motywami wskazywanymi przez Ministerstwo przy kolejnych projektach nowelizacji ustaw w kierunku zaostrzenia odpowiedzialności karnej są: potrzeba skutecznego zwalczania najpoważniejszej przestępczości oraz ochrona wartości identyfikowanych jako szczególnie ważne dla społeczeństwa. Tym samym jako podlegające ochronie nie muszą być

wskazywane wartości ustrojowe, na których opiera się Konstytucja RP. Pomimo konkluzji wynikającej z historii systemów penitencjarnych, że sama surowość represji karnoprawnej nie wystarcza do osiągnięcia celu w postaci efektywnego radzenia sobie z przestępczością, w uporczywy sposób forsowane są kolejne zmiany pod hasłami populizmu penalnego. W oczywisty sposób rządzący zapewniają sobie przyrost poparcia społecznego, którego nie można byłoby spodziewać się w przypadku odwołania się do wyników badań naukowych i wniosków płynących z doświadczeń związanych z praktycznym aspektem stosowania i wykonywania kar izolacyjnych. Takie stanowisko osób odpowiedzialnych za kreowanie polityki kryminalnej nie powstało jednak bez przyczyny. Od lat podnosi się w doktrynie, że ustawodawca w Kodeksie karnym oraz Kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku ostrożnie odwołuje się do prewencji indywidualnej, zawierającej przecież element wychowania sprawcy przestępstwa celem przywrócenia go społeczeństwu. Niezwykle powściągliwy jest także przy posługiwaniu się terminem „resocjalizacja”⁴. Ten sceptycyzm nie może pozostać niezauważony w społeczeństwie, w przypadku gdy w debacie publicznej problem wychowawczej funkcji kary w zasadzie się nie pojawia.

W Europie tymczasem występują systemy prawne, na przykład we Włoszech, gdzie odwołanie się do idei resocjalizacji występuje nie tylko w ustawodawstwie zwykłym, ale także w ustawie zasadniczej, statuując proces resocjalizacji jako integralny aspekt odbywania kary pozbawienia wolności, nadrzędny wobec innych celów kary pozbawienia wolności⁵. Wprawdzie nie uchroniło to ustawodawcy włoskiego od niekonsekwencji, bowiem wprowadził on w ustawie karno-wykonawczej, o której będzie jeszcze mowa w tym opracowaniu, rozwiązanie pozbawiające wybrane kategorie skazanych prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, jednak mimo wszystko nadanie resocjalizacji rangi normy konstytucyjnej musi zostać ocenione jako wyjątkowo odważne

---

⁴ M. Muskała, *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016, s. 19.

⁵ Artykuł 27 ust. 3 Konstytucji Republiki Włoch z dnia 22 grudnia 1947 roku, www.prefettura.it/FILES/AllegatiPag/1187/Costituzione_ENG.pdf (dostęp: 5.04.2023). W jego treści wskazuje się, że „[żadna] kara nie może polegać na nieludzkim traktowaniu, zaś jej celem musi być resocjalizacja skazanego” (przeł. M.S.).

i pozostające w opozycji do dominujących w innych państwach względów na ochronę społeczną i odstrasżającą rolę kary kryminalnej.

Instytucje związane z poddaniem sprawcy próbie

Instytucje probacyjne opierają się na zasadzie prymatu prewencji indywidualnej nad innymi dyrektywami sądowego wymiaru kary w postaci celów sprawiedliwościowych czy w zakresie odnoszącym się do społecznego oddziaływania kary. W przypadku tej instytucji dyrektywa prewencji indywidualnej bierze górę nad pozostałymi sądowego wymiaru kary⁶. Wyznaczenie okresu próby i towarzyszących jej obowiązków ma w założeniu wpływać na kształtowanie społecznie pożądaných postaw sprawców. W rezultacie powinni oni uświadomić sobie społeczną naganność przestępstwa, którego się dopuścili, oraz wykazać się w czasie próby odpowiednim stopniem odpowiedzialności. Wymaga to wykształcenia u osoby poddanej próbie przekonania, że dotychczasowa linia postępowania przejawiająca się w lekceważeniu norm prawa oraz reguł życia społecznego była błędna, oraz motywacji do zmiany. Osobowość skazanego, wyznawany system wartości oraz postawy nie pozostają niezienne od czasu popełnienia czynu — mogą ewoluować w trakcie odbywania kary lub okresie próby, odzwierciedlając zachodzący proces resocjalizacji, pod warunkiem, że sprawca będzie pragnął takiej zmiany. W procesie motywacyjnym szczególną rolę odgrywa nadzieja, która stanowi szczególnie czynnik inicjujący i dynamizujący ludzkie zachowania, ukierunkowując aktywność na aspekty postrzegane jako szczególnie ważne przez człowieka. Nadzieja jest definiowana najczęściej jako przekonanie osobiste, że otrzyma się jakieś istotne dla danej osoby dobro w przyszłości⁷. Dobrodziejstwo probacji opiera się właśnie na nadziei po obu stronach postępowania sądowego w tym przedmiocie — sądu, że sprawca, któremu go udzielono, zmieni swój system wartości, postaw, a w konsekwencji — zachowanie, zaś

---

⁶ G. Łabuda, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.

⁷ B. Gawda, *Struktura pojęcia „nadzieja” i jego różnicowanie*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin — Polonia*” 31, 2018, nr 4, s. 66 i przywołana tam literatura.

u sprawcy, że negatywne dolegliwe skazanie bądź ukaranie jednak nie nastąpi i nie dozna on bolesnych i uciążliwych deprywacji.

W ostatnich latach jednak nie ulega wątpliwości, że optyka postrzegania instytucji probacyjnych przez Ministerstwo Sprawiedliwości znacząco się zmienia, czego dobitnym wyrazem jest stałe wzmacnianie funkcji ochronnej prawa karnego kosztem prewencji. Proces ten postępuje na tyle, że wśród ogólnych dyrektyw wymiaru kary pozbawienia wolności nie będzie już funkcji wychowawczej⁸, co oznacza dalszą marginalizację koncepcji resocjalizacji skazanych.

Tymczasem od czasów oświecenia dostrzega się, że reakcja karna nie jest prostą odpowiedzią na przestępstwo jako pewne zdarzenie historyczne, ale powinna zawierać w sobie element ukierunkowany na przyszłość, tj. zapobiegać ponownemu popełnieniu czynu zabronionego przez sprawcę. Prewencja indywidualna musi opierać się na założeniu, że sprawca poddany próbie charakteryzuje się pewnym pozytywnym potencjałem do zmiany.

Już od dawna nie traktuje się tej dyrektywy jako prostego odstraszenia⁹, lecz wychowywanie¹⁰ ukierunkowane na osiągnięcie celu w postaci nienaruszania w przyszłości przez sprawcę porządku prawnego. Ocena podmiotowa czynu w kontekście społecznej szkodliwości uwzględnia sposób działania sprawcy, wskazujący — wraz z motywacją czynu — na stopień nasilenia złej woli sprawcy względem norm prawnych, a więc i prawdopodobieństwo ponownego zagrożenia przezeń społeczeństwu czy jednostce¹¹. Dla prawidłowego określenia prognozy kryminologicznej nie wystarczy samo odwołanie się do trybu życia sprawcy przed i po popełnieniu czynu zabronionego, i jego warunków osobistych czy rodzinnych takich jak więzi w rodzinie, kontaktów towarzyskich czy relacji

---

⁸ Artykuł 53 § 1 Kodeksu karnego w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 15 lit. a ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

⁹ Jakkolwiek można odnaleźć orzeczenia, które odwołują się przy pojęciu prewencji indywidualnej do funkcji odstraszałającej kary, por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa, 489/21, Lex nr 3397948.

¹⁰ Por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa 489/21, Lex nr 3397948.

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2019 roku, II AKa 24/19, Lex nr 2719366.

zawodowych. Nie ulega wątpliwości, że pewne mankamenty osobowości sprawcy, jego demoralizacja, prezentowane postawy społeczne mogą się manifestować w popełnionym przez niego czynie, a poprzez to stanowić czynniki prognostyczne dotyczące jego zachowania w przyszłości (stopień zagrożenia dla porządku prawnego).

Obowiązek identyfikowania tych okoliczności dotyczących sprawcy czynu zabronionego (jego zasobów), które wskazują na zdolność poprawy oraz wprowadzanie mechanizmów inicjowania lub wzmacniania owych czynników „naprawczych”, stanowi istotę humanitaryzmu w prawie karnym. Jest to obowiązek, któremu trudno sprostać, wymaga bowiem podejścia zindywidualizowanego i dostosowanego do konkretnej osoby będącej adresatem skorelowanego z obowiązkiem organów wymiaru sprawiedliwości uprawnienia do stworzenia możliwości „poprawy”.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie polega na rezygnacji z kontynuowania wykonywania orzeczonej kary pozbawienia wolności i dalszego pobytu skazanego w zakładzie karnym przed upływem końcowego terminu jej wykonywania, jaki wynika z wyroku sądu. Funkcją warunkowego przedterminowego zwolnienia jest przyspieszenie i ułatwienie osobie, która z powodu popełnienia przestępstwa znalazła się w izolacji penitencjarnej, readaptacji społecznej, jeżeli istnieje co do niej pozytywna prognoza kryminologiczna¹². Tym samym kara izolacyjna spełniająca cel ochrony społecznej może być wykonywana, dopóki ów cel izolacyjno-zabezpieczający jest aktualny. Kara pozbawienia wolności nie może wykroczać poza określone prawem cele, poza ich granicami staje się bezprawna¹³.

Kara pozbawienia wolności bez prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia

Egzemplifikacją schematycznego podejścia do celów i funkcji karania, o czym była już mowa, jest wprowadzona do Kodeksu karnego zmiana polegająca na możliwości pozbawienia skazanego przez sąd — w oznaczonych

¹² V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.

¹³ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 160.

wypadkach, o których mowa w art. 77 § 3 i § 4 k.k.¹⁴ — prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności. Jest to wprawdzie rozwiązanie fakultatywne, a nie narzucony sądom obowiązek prawny, jednakże fakultatywność orzekania zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności niewiele zmienia w kontekście samej istoty tej regulacji. Orzekając niniejszy zakaz, sąd pozbawi skazanego prawa do oddziaływań wychowawczych, bowiem nie będzie już w zasadzie podstaw prawnych do tego, aby ta grupa skazanych mogła w przyszłości funkcjonować w warunkach wolnościowych¹⁵. Bez względu na pewne kontrowersje w zakresie znaczenia, jakie przypisać należy pojęciu „resocjalizacja”, oznacza ono przecież stosowanie takich metod, technik i środków oddziaływania, które umożliwią skazanemu w warunkach życia poza izolacją penitencjarną zgodne z prawem funkcjonowanie jako pełnoprawnego członka społeczeństwa. W analizowanym przypadku dojdzie do wyłączenia tej kategorii skazanych spod oddziaływań resocjalizacyjnych, bowiem będą one bezcelowe w konsekwencji orzeczenia sądu do trwałego i pełnego wykluczenia ze społeczeństwa. Nie można w kontekście tych osadzonych mówić zatem o humanitarnym sposobie wykonywania wobec nich kary. Przepis art. 3 k.k. oraz art. 4 § 1 k.k.w. jako emanacja konstytucyjnej zasady z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP w oczywisty sposób pozostaje w kolizji z wprowadzonymi do Kodeksu karnego unormowaniami art. 77 § 3 i 4 k.k.

Pokusa wprowadzania takich represyjnych rozwiązań dotknęła nie tylko polskiego ustawodawcę — analogiczne rozwiązanie przyjęto

¹⁴ W brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 25 lit. a ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku, Dz.U. poz. 2600.

¹⁵ Ewentualnie skazany będzie mógł ubiegać się o skorzystanie wobec niego przez prezydenta RP z prawa łaski, na podstawie art. 139 Konstytucji RP. Jak słusznie zauważa P. Czarny: „Zgodnie z orzecznictwem ETPCz instytucja ulaskawienia (jeśli prawo krajowe nie wskazuje przesłanek jego zastosowania i nie wymaga to uzasadnienia) nie oznacza, że kara dożywotniego pozbawienia wolności nie jest sprzeczna z art. 3 Europejskiej konwencji praw człowieka. Skazanie na taką karę jest zgodne z Konwencją wówczas, gdy skazany ma możliwość uruchomienia procedury badania potrzeby dalszego wykonania kary, która może spowodować jej zmianę, skrócenie lub warunkowe zwolnienie. Sama instytucja ulaskawienia (gdy występują wskazane wcześniej założenia) nie pozwala zaś skazanemu ustalić, co musi uczynić, aby zasługiwać na przedterminowe zwolnienie” (P. Czarny, *Komentarz do art. 139 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021).

choćby w prawie karnym wykonawczym włoskim. Zgodnie z art. 4-bis § 1 ustawy karnej wykonawczej z dnia 26 lipca 1975 roku¹⁶ do niedawna od dobrodziejstwa warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności byli wyłączeni sprawcy, którzy nie podjęli współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, a orzeczono wobec nich prawomocnie karę bezwzględną za przestępstwa: terrorystyczne, w tym akty terroryzmu międzynarodowego, zamachy przeciwko porządkowi demokratycznemu polegające na użyciu przemocy; przestępstwa udziału w zorganizowanej grupie lub związku, także o zasięgu międzynarodowym (tak zwane przestępstwa mafijne z art. 416-bis włoskiego Kodeksu karnego)¹⁷, przestępstwa przeciwko wyborom popełniane na tle powiązań polityczno-mafijnych (art. 416-ter włoskiego Kodeksu karnego), handel ludźmi (art. 600, 601, 602 włoskiego Kodeksu karnego), wykorzystywanie seksualne małoletnich, utrwalanie pornografii z udziałem małoletnich oraz przestępstwa okołoprostytucyjne z udziałem małoletnich (art. 600-bis, art. 600-ter włoskiego Kodeksu karnego), zgwałcenie zbiorowe (art. 609-octies włoskiego Kodeksu karnego), wzięcie zakładnika (art. 630 włoskiego Kodeksu karnego), przemyt papierosów w zorganizowanej grupie lub związku (art. 291-quater dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 43 z 1975 roku), zorganizowane przestępstwa narkotykowe (art. 74 dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 309 z 1990 roku), organizowanie nielegalnej imigracji oraz czerpanie z tego korzyści (art. 12 dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 286 z 1998 roku).

Wyłączenie prawa do przedterminowego zwolnienia w stosunku do wymienionych skazanych nie znajdowało jednak zastosowania do tych sprawców, którzy także już po skazaniu podjęli współpracę z organami ścigania w celu udaremnienia przestępstw przez zorganizowane grupy lub związki przestępne, których byli członkami, i doprowadzenia do odpowiedzialności pozostałych ich członków, albo przekazali informacje decydujące dla poczynienia ustaleń faktycznych umożliwiających identyfikację lub zatrzymanie sprawców przestępstw (art. 58-ter włoskiej ustawy

¹⁶ *Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure private e limitative della libertà* nr 354 z dnia 26 lipca 1975 roku, *Gazzetta Ufficiale* nr 212 z dnia 9 sierpnia 1975 roku ze zm.

¹⁷ Ustawa Kodeks karny (*Codice Penale*) z dnia 19 października 1930 roku, nr 1398, *Gazzetta Ufficiale* nr 251 z dnia 26 października 1930 roku ze zm.

karnej wykonawczej). W świetle linii orzeczniczej włoskiego Sądu Konstytucyjnego¹⁸ współpraca z organami ścigania miała świadczyć o tym, że skazani, w tym na karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy ją podjęli, zerwali swoje dotychczasowe więzi ze światem przestępczym. To w konsekwencji uznawano powszechnie w orzecznictwie za istotny czynnik predykcyjny pozytywnej prognozy kryminologicznej¹⁹. Ustanie więzi przestępnej pomiędzy dotychczasowym członkiem grupy lub związku a tą grupą lub związkiem poprzez podjęcie współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości na zasadach art. 58-ter włoskiej ustawy karnej wykonawczej miało wskazywać, że stopień niebezpieczeństwa dla społeczeństwa, jakie przedstawiał sprawca, obniżył się lub niebezpieczeństwo to przestało wręcz istnieć. W przypadku nienawiązania współpracy z organami ścigania i niezerwania przestępczych powiązań powstawało nieusuwalne domniemanie prawne, w świetle którego skazany uznawany był za sprawcę niebezpiecznego²⁰. Bez względu przy tym, czy wykazywał w swoim zachowaniu rzeczywiste zaangażowanie i wkład w proces oddziaływań wychowawczych realizowanych wobec niego w izolacji penitencjarnej²¹. W konsekwencji wyłącznie wobec współpracującego skazanego aktualizowała się możliwość korzystania z instytucji prawnych, ulg w karze oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia, u podstaw zastosowania których leży przecież zawsze warunek w postaci pozytywnego przebiegu procesu resocjalizacji skazanego²². Nadmienić przy tym trzeba, że sklasyfikowanie skazanego jako niebezpiecznego w związku z jego aktywnością w organizacjach typu mafijnego skutkuje umieszczeniem go w zakładach karnych dla niebezpiecznych²³, w których obowiązuje specjalny reżim odbywania kary opisany w rozdziale 41-bis ustawy karnej wykonawczej, mający na celu w szczególności ograniczenie więzi z członkami organizacji mafijnej tak wewnątrz jednostki, jak i poza jej murami.

---

¹⁸ W jęz. wł. *Corte Costituzionale*.

¹⁹ Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 306 z 1993 roku.

²⁰ W jęz. wł. *Ergastolo ostativo*.

²¹ D. Mauri, *A new technique for implementing ECtHR Judgments: Will it work?*, „The Italian Review of International and Comparative Law” 2021, nr 1, s. 362.

²² Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 273 z 2001 roku.

²³ W jęz. wł. *Carcere duro*.

W orzecznictwie włoskiego Sądu Konstytucyjnego konsekwentnie podkreślano — weryfikując zgodność analizowanego rozwiązania z art. 27 ust. 3²⁴ oraz art. 117 ust. 1 Konstytucji Republiki — że pozbawienie możliwości ubiegania się przez skazanych za przestępstwa z art. 4-bis § 1 włoskiego Kodeksu karnego (już wymienionego) nie ma charakteru bezwzględnego, bowiem w istocie to w gestii skazanego pozostaje wybór, czy z tej możliwości skorzysta. W każdym momencie skazany może podjąć współpracę z organami ścigania, warunkującą włączenie go w proces resocjalizacji, a to zaś stanowi istotny czynnik w ocenie stopnia społecznego niebezpieczeństwa, jakie sobą przedstawia. Sąd ten stanowczo podkreślał, że na żadne dobrodziejstwa nie zasługuje tylko ten skazany, który mając możliwość podjęcia współpracy z organami ścigania w warunkach opisanych w art. 58-ter ustawy karno-wykonawczej, tego jednak nie czyni. Skazany pozostaje tym, który decyduje o swoim dalszym losie, podejmując bądź nie ową współpracę²⁵.

Ta linia interpretacyjna uległa zmianie po wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) z dnia 13 czerwca 2019 roku w sprawie *Marcello przeciwko Włochy*, gdy Trybunał uznał przedmiotowe rozwiązanie uzależniające wykazanie postępów w resocjalizacji wyłącznie w formie podjęcia współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości przez skazanego, o którym mowa w art. 4-bis § 1 włoskiego Kodeksu karnego za naruszające art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka. Skazany, który nie podjął współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, zdaniem Trybunału, nie miał możliwości wykazania przyczyn swojej decyzji, a nie zawsze motywowana jest ona naganną chęcią utrzymywania kontaktów w członkami zorganizowanej przestępczości. Jak zauważył Trybunał, przyczyną odmowy podjęcia współpracy przez skazanego mogła być na przykład obawa o bezpieczeństwo własne lub członków rodziny, tym samym nie zawsze taka postawa skazanego, który nie zdecydował się na współpracę, zasługuje na negatywną ocenę. Przepisy włoskiej ustawy karno-wykonawczej nie różnicowały jednak przyczyn odmowy podjęcia współpracy, a przez to wszystkich skazanych niepodjemujących współpracy należało traktować tak samo — bez względu na motywy, jakimi się przy odmowie kierowali. W ocenie Trybunału przy takim kształcie przepisów

²⁴ Prymat celu resocjalizacyjnego w procesie wykonywania kary.

²⁵ Wyrok Sądu Konstytucyjnego nr 135 z 2003 roku.

dochodziło do wykluczenia *de facto* skazanego niewspółpracującego z oddziaływań resocjalizacyjnych, a w konsekwencji — niedokonywanie okresowych postępów resocjalizacji, co oznaczało niemożność ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności.

Włoski Sąd Konstytucyjny w sprawie 253/2019 zbadał ponownie konstytucyjność przywołanego powyżej przepisu i stwierdził niezgodność z Konstytucją Republiki Włoch w zakresie, w jakim nie zezwalał na udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanym za przestępstwa typu mafijnego, którzy nie podjęli współpracy z organami ścigania. W kolejnym orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego nr 97 z 2021 roku stwierdzono, że normy prawne uzależniające udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanemu od podjęcia przez niego współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości są sprzeczne z resocjalizacyjnym celem kary pozbawienia wolności. W efekcie tych rozstrzygnięć włoski ustawodawca znowelizował obowiązującą ustawę karną wykonawczą²⁶ w ten sposób, że każdy skazany, także na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zachowuje prawo do ubiegania się o dobrodziejstwa związane ze złagodzeniem dolegliwości wykonywania kary (w szczególności o warunkowe przedterminowe zwolnienie), o ile wykonuje nałożone na niego obowiązki, naprawił szkodę wyrządzoną przestępstwem lub podjął o to starania. Przy podejmowaniu decyzji w tym przedmiocie sąd uwzględnia między innymi sposób zachowania się skazanego podczas odbywania kary, który powinien wykazywać się zaangażowaniem w proces resocjalizacji, oraz złożenie deklaracji zerwania więzi (także pośrednich) ze związkami mafijnymi lub grupą, których był członkiem.

Orzecznictwo ETPCz dotyczące kary pozbawienia wolności orzeczonej bez prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia

W orzecznictwie ETPCz podkreśla się, że każde państwo ma obowiązek zapewnić oddziaływania resocjalizacyjne skazanym na karę

---

²⁶ Dekretem (*decreto — legge*) z dnia 31 października 2022 roku nr 162, Gazzetta Ufficiale — Serie generale nr 255 z dnia 31 października 2022 roku ze zm., Gazzetta Ufficiale nr 304 z dnia 30 grudnia 2022 roku.

pozbawienia wolności, bez względu na czas trwania kary. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na dysonans, jaki występuje w tym przedmiocie pomiędzy stanowiskiem ETPCz a orzecznictwem krajowym, w świetle którego kary długoterminowe, takie jak 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotnie pozbawienie wolności, mają charakter wyłącznie eliminacyjno-ochronny²⁷.

Problematyka dopuszczalności takiego ukształtowania wymiaru kary pozbawienia wolności, wykluczającego ubieganie się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie, było obecne w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W sprawie *Vinter i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*²⁸ Trybunał przesądził, że rozwiązanie to jest sprzeczne z zasadą humanitaryzmu z art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka. Zdaniem Trybunału niesprzeczne z nakazem humanitarnego traktowania skazanych jest tylko takie ukształtowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności, które polega na okresowej ewaluacji skazanego odnośnie do stopnia niebezpieczeństwa, jakie przedstawia dla porządku publicznego. Władze krajowe powinny zatem w każdym przypadku dokonywać oceny zmiany w zachowaniu i postawie skazanego (postępów w resocjalizacji lub ich braku), które stanowiłyby podstawę do kontynuowania procesu wykonywania kary lub wskazywałyby na konieczność zwolnienia skazanego, bowiem nie stanowi on już zagrożenia dla bezpieczeństwa i porządku publicznego.

ETPCz w swoim orzecznictwie konsekwentnie podkreśla znaczenie resocjalizacji jako nieodłącznego aspektu wykonywania każdej kary pozbawienia wolności, także tej długoterminowej i dożywotniej. Resocjalizacja postrzegana jest przez Trybunał jako przemyślana i adekwatna propozycja dla każdego skazanego, której efektem finalnym ma być

---

²⁷ Por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 stycznia 2022 roku, II AKa 316/21, Lex nr 3329715; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2021 roku, II AKa 118/20, Lex nr 3147959; wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 lutego 2019 roku, II AKa 10/19, Lex nr 2637251; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 31 stycznia 2021 roku, II AKa 183/18, Lex nr 2767499; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 listopada 2018 roku, II AKa 175/18, Lex nr 2630446; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 kwietnia 2017 roku, II AKa 2317648.

²⁸ Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie *Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 66069/09, 130/10, 3896/10, § 119.

zintegrowanie społeczne skazanego. Oczywiście jest, że państwo zobligowane — w ocenie Trybunału — do zapewnienia każdemu osadzonemu takiej oferty reintegracyjnej nie odpowiada jednak za skutek (to jest: osiągnięcie tego celu), ale za działanie z należytą starannością. Obowiązek ten pociąga za sobą takie ukształtowanie systemów odbywania kar długoterminowych, w tym dożywotniego pozbawienia wolności, które są zgodne z tym celem i umożliwiają osadzonym dokonywanie postępu w readaptacji społecznej²⁹. Podejmowanie działań resocjalizacyjnych stanowi sedno zasady humanitaryzmu, ta zaś — samą istotę Konwencji o ochronie praw człowieka³⁰. Humanitaryzm karania w pierwszej kolejności wymaga, aby każdy skazany, bez względu na rodzaj kary pozbawienia wolności, został poddany procesowi resocjalizacji — nie ma jednak ta zasada zawsze charakteru nadrzędnego. ETPCz dopuszcza bowiem na podstawie art. 5 Konwencji prymat celu izolacyjno-zabezpieczającego, o ile prawne domniemanie zagrożenia dla społeczeństwa może zostać obalone (domniemanie wrzuszalne). Ochrona praw człowieka w zakresie wynikającym z art. 5 Konwencji oznacza, że pozbawienie wolności na podstawie i w zgodności z prawem krajowym opiera się o wyważenie względów, z jednej strony, na ochronę wolności osobistej jednostki od arbitralnych rozstrzygnięć władzy państwowej, z drugiej zaś — interesu społeczeństwa³¹.

Trybunał podkreśla, że wymierzenie i wykonywanie kary długoterminowej lub dożywotniej pozbawienia wolności wobec skazanego dorosłego za popełnienie najpoważniejszych zbrodni, takich jak zabójstwo, nie stanowi samo w sobie naruszenia Konwencji o ochronie praw człowieka. W tym kontekście jednakże istotne jest, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności może zostać *de facto* lub *de iure* zredukowana (art. 3 Konwencji dotyczy tylko tych rozwiązań karnoprawnych, które spełniają wymóg redukowalności wymiaru kary). Jeżeli wymóg redukowalności jest spełniony, kara tak ukształtowana spełnia kryteria art. 3 Konwencji. Aby ustalić, czy wymóg redukowalności jest spełniony, Trybunał ustala, czy skazany ma zapewnioną możliwość, przy spełnieniu warunków prawem oznaczonych, ubiegania się o przedterminowe zwolnienie z reszty

²⁹ Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 2021 roku w sprawie Ivan Karpenko przeciwko Ukrainie, skarga nr 45397/13.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ T. Sroka, *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021, s. 240.

kary. Gdy prawo krajowe zapewnia możliwość okresowej oceny celowości dalszego utrzymywania skazanego w izolacji penitencjarnej, wówczas nie można przyjąć, że dochodzi do nieludzkiego lub poniżającego traktowania. W orzecznictwie ETPCz wielokrotnie podkreślano, że osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności ma prawo wiedzieć, przy rozpoczęciu wykonywania kary, co musi zrobić, żeby możliwe stało się rozpatrzenie możliwości jej zwolnienia, włącznie z tym, kiedy zostanie dokonana ocena odbywania przez nią kary lub kiedy o to będzie mogła się ubiegać³². W ocenie Trybunału za sprzeczne z duchem i literą Konwencji należy uznać przypadki, gdy pozbawienie osoby wolności nie będzie miało na celu jej resocjalizacji i pozbawi się ją nadziei na możliwość odzyskania wolności w przeszłości.

Uprawnienie do warunkowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności, w ocenie Trybunału, stwarza podstawę prawną do okresowej ewaluacji postępów skazanego w procesie resocjalizacji oraz stopnia zagrożenia, które przedstawia on dla społeczeństwa. Wykluczenie tego prawa oznacza obowiązywanie nieusuwalnego domniemania prawnego, że skazany stanowi trwałe i nieusuwalne niebezpieczeństwo dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, a tym samym proces resocjalizacji nie będzie wobec niego prowadzony, albowiem apriorycznie zakłada się jego nieskuteczność.

Trybunał wyjaśnił, że wyłączenie „prawa do nadziei” skazanych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności może nastąpić nie tylko wprost poprzez pozbawienie skazanego prawa do ubiegania się o skrócenie okresu wykonywania kary, ale także za sprawą takiego ukształtowania warunków do ubiegania się o to dobrodziejstwo, które w określonej sytuacji faktycznej wyłącza to uprawnienie. Musi istnieć szansa na wcześniejsze zakończenie jej odbywania, o ile pozytywnie zostanie oceniony postęp w jego resocjalizacji. Nie można zatem wykluczyć żadnej kategorii skazanych z udziału w oddziaływaniach resocjalizacyjnych.

Z orzecznictwa ETPCz wynika, że wzgląd na humanitarny charakter kary kryminalnej oznacza, że u podstaw jej orzeczenia legły łącznie względy represyjne, prewencyjne, ochronne oraz związane z resocjalizacją

³² Por. np. wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 119–122; analogicznie wyrok ETPCz z dnia 20 maja 2014 roku w sprawie László Magyar przeciwko Węgry, skarga nr 73593/10, § 47, 48–49, 53.

sprawcy. Żaden z powyższych celów nie może zostać wykluczony w procesie stosowania oraz wykonywania kary pozbawienia wolności. W ocenie Trybunału wymaga tego poszanowanie godności ludzkiej skazanego³³.

Podsumowanie

Funkcja ochronna prawa karnego realizowana jest najczęściej poprzez długoterminowe utrzymywanie sprawców w izolacji penitencjarnej, bez względu na ogromne koszty ekonomiczno-społeczne takiego rozwiązania. Zawsze powstaje przy tym pytanie, w jaki sposób pogodzić nakaz ochronnego działania prawa karnego z zasadą humanitaryzmu, która jest naczelną zasadą prawa karnego. Jak wskazuje prof. Andrzej Zoll, naczelne zasady prawa to zasady, które w świetle poglądów judykatury i doktryny zostały uznane za ważniejsze niż inne. Tworzą one bowiem podwaliny danej gałęzi prawa, wyznaczając granice, których przekroczyć nie wolno. Pozostałe normy prawne muszą mieścić się w ramach zakreślonych przez zasady naczelne. Jeżeli ten system granic staje się nieszczerły, gdy poszczególne normy nie są spójne z naczelnymi, fundamentalnymi zasadami, dochodzi do mniej lub bardziej dynamicznego upadku demokratycznego systemu, który musi się opierać konsekwentnie o przepisy prawa spójne i odpowiadające sprawiedliwości społecznej. Testu szczelności systemu nie spełniają rozwiązania prawne stanowiące podstawę do wyłączenia podstawowego prawa każdego skazanego, czyli prawa do reintegracji społecznej. Innymi słowy — nie ma humanitarnej kary pozbawienia wolności, jeśli wykluczona zostanie *de facto* lub *de iure* odbywania resocjalizacja skazanego.

Wykaz aktów prawnych

Codice Penale z dnia 19 października 1930 roku, nr 1398, *Gaetzetta Ufficiale* nr 251 z dnia 26 października 1930 roku ze zm.

Decreto legislativo *Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure privative e limitative della libertà* nr 354 z dnia 26 lipca 1975 roku, *Gazzetta Ufficiale* nr 212 z dnia 9 sierpnia 1975 roku ze zm.

---

³³ Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

- Decreto legislativo *Testo unico delle disposizioni concernenti la disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione dello straniero* nr 286 z dnia 25 lipca 1998 roku, Gazzetta Ufficiale nr 191 z dnia 18 sierpnia 1998 roku. Suppl. Ordinario nr 139 ze zm.
- Decreto — legge z dnia 31 października 2022 nr 162, Gazzetta Ufficiale — Serie generale nr 255 z dnia 31 października 2022 roku ze zm., Gazzetta Ufficiale nr 304 z dnia 30 grudnia 2022 roku.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 533 ze zm.

Bibliografia

- Czarny P., *Komentarz do art. 139 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Gawda B., *Struktura pojęcia „nadzieja” i jego różnicowanie*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin — Polonia*” 31, 2018, nr 4.
- Kalisz T., *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010.
- Konarska-Wrzošek V., [w:] *Kodeks karny komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020.
- Łabuda G., *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Mauri D., *A new technique for implementing ECtHR Judgments: Will it work?*, „*The Italian Review of International and Comparative Law*” 2021, nr 1.
- Muskała M., *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016.
- Sroka T., *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021.

Orzecznictwo

- Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 66069/09, 130/10, 3896/10.
- Wyrok ETPCz z dnia 20 maja 2014 roku w sprawie László Magyar przeciwko Węgry, skarga nr 73593/10.
- Wyrok ETPCz z dnia 3 lutego 2015 roku w sprawie Hutchinson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 57592/08 § 35.
- Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 2021 roku w sprawie Ivan Karpenko przeciwko Ukraina, skarga nr 45397/13.

Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 306 z 1993 roku.

Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 273 z 2001 roku.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 listopada 2018 roku, II AKa 175/18, Lex nr 2630446.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 kwietnia 2017 roku, II AKa 2317648.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 31 stycznia 2021 roku, II AKa 183/18, Lex nr 2767499.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2019 roku, II AKa 24/19, Lex nr 2719366.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 stycznia 2022 roku, II AKa 316/21, Lex nr 3329715.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2021 roku, II AKa 118/20, Lex nr 3147959.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 lutego 2019 roku, II AKa 10/19, Lex nr 2637251.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa, 489/21, Lex nr 3397948.

Convicted persons with long prison sentences without access to parole

Abstract

Life imprisonment without the right to apply for conditional early release (parole) is not a common institution in many legal systems. The view that social rehabilitation measures carried out during incarceration are devoid of scientific grounds and should be questioned almost immediately induced a discussion on the need to tighten criminal policy. The arguments raised during its course were overly simplistic and widely used in the political debate of the time. There is no doubt that the motivations used to justify the repressive, retaliatory purpose imprisonment as a form of punishment generally gain greater public approval than those underline the fact the primary goal of prison sentences should be to create such conditions of the penalty should be to create conditions enabling the correction of the convict while serving the sentence.

Keywords: life imprisonment, social rehabilitation, parole